

DIJALEKTIKA OTOČNOSTI: *Otvorena zatvorenost otočnih zajednica kao model društvenog organiziranja u eri migracija*

■

VIŠKI POKLOD 2016., ISJEČCI IZ VIDEO-SNIMKA
(PREUZETO S YOUTUBE KANALA NIKOLE KEŽIĆA,
[HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=_V9P8ZMKV-O](https://www.youtube.com/watch?v=_V9P8ZMKV-O))

|

THE MASQUERADES OF VIS 2016,
VIDEO STILLS (NIKOLA KEŽIĆ YOUTUBE CHANNEL)
[HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=_V9P8ZMKV-O](https://www.youtube.com/watch?v=_V9P8ZMKV-O)

■

DIALECTICS OF INSULARITY: *The Open Enclosure of Island Communities as a Model of Social Organizing in the Age of Migrations*

PRETHODNO PRIOPĆENJE

PREDAN: 20. 9. 2017.

PRIHVAĆEN: 27. 10. 2017.

UDK: 308:314.15(497.5)

SAŽETAK: Zbog svoje prostorne zaokruženosti i odvojenosti od kopna, otoci su na neki način zasebni i autonomni svjetovi, ali su istovremeno i mjesta susreta mnogobrojnih migracijskih ruta životinja i ljudi. Dijalektičko shvaćanje otočnosti koje proizlazi iz sažimanja predodžbe o otoku kao *izoliranom svijetu* i otoku kao *dinamičnom čvorištu* omogućava adekvatnije razumijevanje odnosa otoka i migracija (tj. *otočana* i *migranata*) u kontekstu (post)nacionalnih teritorijalnih sustava i globaliziranog tržišta. K tome, dijalektičko rekodiranje pojma otočnosti može pomoći stanovnicima otoka na putu prema istinskoj političkoj emancipaciji, a ujedno poslužiti i kao model društvenog organiziranja u eri obilježenoj čestim i masovnim ograđivanjima (engl. *enclosures*) i protjerivanjima (engl. *expulsions*), u kojoj nas sve veći broj postaje nekom vrstom *otočana* i *izbjeglica*.

KLJUČNE RIJEČI: otočnost, otočani, izolacija, migracije, plutajući otoci, izbjeglički logori, turistička ekonomija, zajednička dobra, solidarno djelovanje, globalni subjekti, demokratski utopizam

An island is a nervous duality: it confronts us as a juxtaposition and confluence of the understanding of local *and* global realities, of interior *and* exterior references of meaning, of having *roots* at home while also deploying *routes* away from home. An island *is* a world; yet an island *engages* the world.¹

Na plutajućem otoku vladaju jednakost i pravda. [...] Tko doplovi do [njega], nije više *izbjeglica*, nego *otočanin*, gusar slobode.²

Prolog: više maškarade

Na temelju videozapisa objavljenog na YouTubeu, radnja jedne pučke predstave održane u okviru *Viškog pokloda 2016*. može se prepričati otprilike ovako: policajci na slovenskom ulazu u šengenski prostor srdačno dočekuju grupu bliskoistočnih izbjeglica ističući transparent „Begunci, prihajajte k nama!” (Izbjeglice, dodite k nama!) te ih propuštaju preko granice, ali se uskoro pokazuje da

PRELIMINARY REPORT

RECEIVED: SEPTEMBER 20TH 2017

ACCEPTED: OCTOBER 27TH 2017

UDC: 308:314.15(497.5)

ABSTRACT: Owing to their spatial enclosure and detachment from the mainland, islands may be considered as separate and autonomous worlds, yet they are also intersection points of various migration routes, human and animal alike. A dialectical understanding of insularity, as a result of merging the image of the island as an *isolated world* and the island as a *dynamic node*, offers a more adequate insight into the relationship between islands and migrations (i.e. between *islanders* and *migrants*) in the context of (post)national territorial systems and the globalized market. Moreover, a dialectical re-coding of the idea of insularity may help the inhabitants of islands on their way towards genuine political emancipation, as well as serve as a model of social organizing in an age marked by frequent and massive enclosures and expulsions, in which an increasing number of us is turning into a sort of *islanders* and *refugees*.

KEYWORDS: insularity, islanders, isolation, migrations, floating islands, refugee camps, tourist economy, commons, solidarity action, glocal subjects, democratic utopianism

An island is a nervous duality: it confronts us as a juxtaposition and confluence of the understanding of local *and* global realities, of interior *and* exterior references of meaning, of having *roots* at home while also deploying *routes* away from home. An island *is* a world; yet an island *engages* the world.¹

The floating island is ruled by equality and justice. [...] Whoever lands on it is no longer a *refugee*, but an *islander*, a pirate of freedom.²

Prologue: The Masquerades of Vis

Based on a video published on YouTube, the plot of a popular performance that took place during the *Vis Carnival 2016* can be summarized as follows: at the Slovenian border crossing to the Schengen zone, policemen are cordially receiving a group of refugees from the Middle East, raising a banner saying “Begunci, prihajajte k nama!” (Refugees, come to us!), and letting them cross

su „izbjeglice” zapravo naoružani i nadobudni pripadnici ISIL-a...³ Bez obzira na neosporno veselu, ležernu i lakrdijašku atmosferu, nije teško uočiti određenu dozu latentne ksenofobije koja se skriva iza ove naizgled bezazlene karnevalske priredbe, kao ni apsurdnu tragikomičnost koju uobičajeni antiizbjeglički narativ poprima unutar konteksta u kojem je u ovom slučaju reproduciran – čini se kao da su akteri performansa (većim dijelom vjerojatno sami Višani) odlučili prisvojiti i u obliku kolektivnoga kazališnog spektakla bučno iskazati nabrekle europske strahove od najezde „barbara” i „terorista”, iako je Vis stotinama kilometara udaljen od postojećih migracijskih ruta Sredozemnog mora i iako zbog dugogodišnjih negativnih demografskih trendova vapi za pridošlicama. Promatrača upućenog u prilike suvremenoga hrvatskog društva opisana manifestacija vjerojatno ne bi mnogo iznenadila jer poruka koju ona odašilje odgovara dominantnom političkom diskursu u zemlji (posjetiteljima Visa konture tog diskursa predočene su već u trenutku iskrcavanja u gradskoj luci, u čijoj ih neposrednoj blizini dočekuje istaknuti natpis s porukom „Uvijek vjerni Bogu i domovini”). Deklarativna religioznost, patriotski naboj i s njima povezani ksenofopski narativ nisu, dakako, ni otočki, ni hrvatski, ni regionalni specijalitet, a ispoljavanje ovih općih društvenih trendova na Visu vjerojatno mnogo ne odudara od uobičajenog obrasca – jačanje osjećanja pripadnosti nacionalnim i nadnacionalnim teritorijalno-političkim tvorevinama i ritualno reproduciranje

negativnih predrasuda o onima koji simboliziraju *neprispadnike* predstavlja u pravilu mehanizam kojim se kolektivno nezadovoljstvo i egzistencijalni strahovi s političko-ekonomskih praksi i modela koji su ih prouzrokovali preusmjeravaju na imaginarne *vanjske neprijatelje* i *nezvane goste*. Ipak, pokušamo li bilo iz povijesne, bilo iz geografske, antropološke ili filozofske perspektive razmotriti (istočnojadranske) otoke, kao i sam pojam *otočnosti*, brzo ćemo doći do zaključka da postoje i dodatni razlozi zbog kojih su nacionalni patriotizam i antiimigracijska retorika u otočnom kontekstu još manje plauzibilni i još više kontraproduktivni za emancipacijska stremjenja njihovih zagovornika nego što je to slučaj na kontinentu. Upravo jedan takav kratki osvrt na odnos otoka i migracija (tj. *otočana* i *migranata*), kao i na pitanje *izoliranosti/perifernosti* nasuprot *dinamičnosti/centralnosti* otočnih zajednica u kontekstu (post)nacionalnih teritorijalnih sustava i globaliziranog tržišta predstavlja prvobitni cilj ovog teksta.⁴ Drugi je i važniji cilj promisliti kakva bi alternativna predodžba o otocima i otočnosti i s njom povezani ciljevi i oblici solidarnog udruživanja mogli pomoći stanovnicima otoka na putu prema istinskoj političkoj emancipaciji, a ujedno poslužiti neotočanima kao model društvenog organiziranja u eri obilježenoj stalnim protjerivanjima, pomicanjima i putovanjima.

the border. Soon it turns out that the “refugees” are actually armed and zealous ISIL fighters...³ Regardless of the unquestionably cheerful, casual, and mocking atmosphere, it is not difficult to see a touch of latent xenophobia behind this seemingly harmless carnival show, as well as the absurd, tragicomic turn that the usual anti-refugee narrative takes in a context in which it was reproduced here. Apparently, the actors (probably most of them citizens of the island of Vis) decided to appropriate and to loudly express – by means of a collective performance – the growing European fears of the flood of “barbarians” and “terrorists”, even though their island is located hundreds of kilometres away from the current migration routes in the Mediterranean and actually cries for immigrants owing to its long-term negative demography.

An observer informed about the climate in today’s Croatian society should not be surprised by the described event, since the message it transmits fits the dominant political discourse in the country (a visitor to Vis will be presented with the outlines of that discourse as soon as he or she arrives at the city harbour, where the slogan “Devoted to God and our homeland” looms large in its immediate vicinity). Declared religiosity, patriotic fervour, and the corresponding xenophobic narrative are, of course, neither an insular nor Croatian or regional specificity, and manifestations of these general social trends on the island of Vis probably do not differ much from the usual pattern: in fact, enhancing the sense

of belonging to national or supra-national territorial and political entities, and ritually reproducing the negative prejudices about those who symbolize *not belonging* are the usual mechanism used to re-channel collective dissatisfaction and existential anxieties away from the political and economic realities that have caused them, and towards the imaginary *external enemies* and *unwanted guests*. Nevertheless, if one considers the (Eastern Adriatic) islands and the very notion of *insularity* from a historical, geographical, anthropological, or philosophical perspective, one soon comes to the conclusion that there are additional reasons why national patriotism and anti-immigration rhetoric are even less plausible in the context of islands and even more counter-productive for the emancipatory aspirations of their advocates than it is the case on the mainland. The aim of this text is to offer a brief analysis of the relationship between islands and migrations (or rather *islanders* and *migrants*) as well as the issue of *isolation/peripherality* as opposed to *dynamism/centrality* in island communities, in the context of (post-)national territorial systems and a globalized market.⁴ Another, more important aim is to reflect on the ways in which an alternative image of islands and insularity, and the related goals and forms of solidary engagement, could help the islanders to achieve genuine political emancipation, while also being useful for the non-islanders as a model of social organizing in an age that is marked by permanent expulsions, shifts, and movements.

Komplementarne ideje otočnosti: otok kao izolirani svijet i otok kao dinamično čvorište

Postoje dva temeljna faktora na osnovi kojih oni koji stalno ili privremeno borave na nekom prostoru – uključujući, naravno, i otočne prostore – izgrađuju svijest o ulozi koju taj (njihov) prostor i oni kao njegovi stanovnici igraju u bližem i širem geografskom okruženju. Jedan su od ova dva faktora postojeće – fizičko-geografske, klimatske, ekološke, ekonomske, političke i druge – karakteristike danog prostora promatrane u kontekstu širih prostornih kategorija. Drugi faktor tvore opće predodžbe – ispunjene u pravilu mnoštvom simboličkih konotacija – putem kojih se konkretni prostori kodiraju kao predstavnici određenih tipova prostora (*toposa*), kao što su *selo*, *grad*, *pustinja*, *planina* ili *otok*. Ova je dva faktora, naravno, moguće odvojiti samo u teoriji, dok su u praksi neraskidivo povezani i međuovisni – simbolička značenja koja se pripisuju određenom toposu u pravilu polaze od „realnih“ (najčešće fizičkih) osobina konkretnih prostora, dok, s druge strane, promatranje konkretnih prostora kroz prizmu unaprijed formiranih simboličkih predodžbi u velikoj mjeri određuje način na koji se prema tim prostorima odnosimo, na koji ih oblikujemo i mijenjamo. Druga važna napomena povezana sa simboličkim kodiranjem geografskih prostora tiče se *plastičnosti* samih kodova – metaforička značenja koja prostorni pojmovi kao što je *otok* sadržavaju u sebi nisu ni vječna, ni jednoznačna, nego se mijenjaju

kroz vrijeme i podložna su svjesnim ili nesvjesnim manipulacijama. Dobar primjer takve manipulacije pruža kreiranje i mijenjanje simboličkih asocijacija povezanih s idejom otočnosti posredstvom turističkih publikacija i reklama, koje etiketiraju otoke kao izolirane „oaze mira“ pošteđene problema „modernog svijeta“, pretvarajući tako otočne prostore u objekte kolektivne čežnje i time u omiljene destinacije turističkih putovanja. Međutim, procesi svjesnog rekodiranja metaforičkih značenja prostornih pojmova ne moraju biti komercijalne prirode niti primarno služiti interesima onih koji žive izvan prostora obuhvaćenih tim pojmom (dakle, na primjeru otoka, interesima *neotočana*). Naprotiv, sam ovaj tekst utemeljen je na hipotezi da se rekodiranjem predodžbi o otočnosti može poduprijeti emancipacijski proces u kojem bi otočani (ali i svi oni koji na ovaj ili onaj način žive u *situaciji otočnosti*) od *objekata* nacionalnih i nadnacionalnih kulturnih i ekonomskih politika mogli postati kolektivnim, solidarnim i potentnim političkim *subjektom*. Iako otoci predstavljaju u geografskom smislu vrlo specifičnu, jasno definiranu i lako prepoznatljivu kategoriju, pojam otočnosti oduvijek je bio plodno tlo za konstrukciju mnogostrukih i djelomično oprečnih simboličkih predodžbi.⁵ Veći dio tih raznovrsnih predodžbi ima, međutim, zajedničkog imenovatelja i može se tumačiti kao specifična varijacija jedne šire (meta)metafore ili arhetipa. Riječ je o metafori *izolacije*, koja je, kao termin, i nastala modificiranjem latinske riječi za otok (*insula*) u modernim romanskim jezicima, pri čemu se

Complementary ideas of insularity: Island as an isolated world and island as a dynamic node

There are two basic factors based on which those who live in a particular place, be it permanently or temporarily – including the islands – build up their awareness of the role that this (their) space and they as its residents play in a closer and wider geographical setting. One of these factors is the given features – physical-geographical, climatic, ecological, economic, political, and other – of the place seen in the context of broader spatial categories. The other factor is the general ideas – filled as a rule with a number of symbolic connotations – by which these actual places are encoded as representing specific place types (*topoi*), such as the *village*, *city*, *desert*, *mountain*, or *island*. Of course, these two factors can be separated only in theory, since in practice they are inseparably linked and interdependent – the symbolic meanings attributed to a particular topos usually start from the “real” (mostly physical) features of actual places, while on the other hand viewing specific places through the prism of predefined symbolic concepts largely defines the way in which we relate to those places, shaping and changing them.

Another crucial aspect linked to the symbolic encoding of geographical places concerns the *plasticity* of the very codes – metaphorical meanings of spatial terms such as “island” are neither eternal nor homogeneous, but change with time and are subject

to conscious or unconscious manipulations. A good example of such manipulations is the creation and modification of symbolic associations linked to the idea of insularity on the part of tourist publications and advertisements, which label islands as isolated “oases of tranquillity” spared from the problems of the “modern world”, turning them in this way into objects of collective desire and preferred tourist destinations. However, the processes of conscious transformation of the metaphorical meanings associated with spatial concepts needn’t be commercial or primarily serve the interests of those living outside of the areas in question (as for the islands, these would be the interests of *non-islanders*). Quite on the contrary: this text is based on the hypothesis that a re-coding of the images of insularity could facilitate an emancipatory process in which the islanders (as well as all those who live in the *situation of insularity* for one reason or another) would stop being the *objects* of national and supra-national cultural policies and become a collective, solidary, and potent political *subject*.

Even though islands are, geographically speaking, a very specific, clearly defined, and easily recognizable category, insularity as an idea has always been a fertile ground for constructing multiple and partly contradictory symbolical notions.⁵ Nevertheless, most of these have a common denominator and may be interpreted as a specific variant of broader (meta-)metaphor or archetype. It is the metaphor of *isolation*, a term that emerged by modifying the Latin word for

talijanski pridjev *isolato* (izoliran) ili francuski *isolé* mogu i doslovno prevesti kao „smješten/odstranjen na otok”. Prikladnost pojma *otok* da služi kao metafora izolacije proizlazi već iz same njegove definicije – *otocima* se nazivaju dijelovi kopna sa svih strana okruženi vodom i time *odvojeni* od drugih kopnenih površina. Opća ideja otoka kao izoliranog svijeta predstavlja podlogu na kojoj se potom konstruira mnogo (ne nužno kompatibilnih) pozitivnih i negativnih simboličkih podznačenja otočnosti: otok kao periferno, zapostavljeno i nevažno mjesto; kao prostor ekološke i ekonomske samodostatnosti; kao izvanvremenski ili anakroničan prostor; kao mjesto samoće; kao predmet čežnje; kao savršen odnosno utopijski svijet; kao zatvorena i konzervativna sredina; kao mjesto izgnanstva ili kao mjesto utočišta; kao prostor homogenih zajednica i intenzivnog suživota; kao otjelovljenje harmonične, ali krhke društveno-ekološke ravnoteže; kao drugo i drugačije mjesto koje predstavlja iznimku od utvrđenih pravila i normi itd. Iako se simboličke predodžbe povezane s poimanjem otoka kao izoliranog svijeta mnogo češće projektiraju na stvarne otoke (posebno kad je riječ o mediteranskim otocima), jedna druga meta-metafora otočnosti, komplementarna ovoj prvoj, ne samo da obuhvaća podjednako širok spektar mogućih značenjskih varijacija nego u mnogim slučajevima više odgovara realnosti otočnog života. Riječ je o shvaćanju otoka kao *dinamičnog čvorišta*,⁶ odakle proizlazi čitava nova serija metafora: otok kao polazna, prolazna ili

završna stanica isprepletenih migracijskih ruta životinja i ljudi; kao mjesto susreta, sukoba i miješanja različitog i raznorodnog; kao područje nejasnog preklapanja i brzog smjenjivanja teritorijalnih suvereniteta; kao točka stalnog dodirivanja i „trenja” lokalnog s globalnim; kao magnet koji privlači i spaja posade trgovačkih, istraživačkih, ribarskih, gusarskih, ratnih, izbjegličkih, putničkih, turističkih i avanturističkih brodova; kao samonastali laboratorij za društvene eksperimente; kao mjesto trgovine, piratstva, prostitucije i špekulacije itd. Primjeri otočnih društava koja se adekvatnije mogu opisati metaforom *dinamičnog čvorišta* nego *izoliranog svijeta* protežu se od antičkih otočnih civilizacija, preko srednjovjekovnih otočnih komuna (trgovačkih, viteških ili gusarskih), otočnih kolonija modernih imperijalnih sila (s karakterističnom mješavinom autohtonog stanovništva, europskih kolonizatora i afričkih robova) pa sve do otoka smještenih na današnjim izbjegličkim rutama ili onih s funkcijom *offshore* financijskih centara, poreznih rajeva, zona slobodne trgovine, turističkih megasredišta i tematskih parkova.⁷ Jedna važna odrednica otočnosti shvaćene na ovaj način odnosi se na *vremensku* dimenziju otočne egzistencije – dok se otoku shvaćenom kao izolirani svijet u pravilu pripisuje *anakroničnost* odnosno *vremensko kašnjenje* (na čemu se velikim dijelom temelji turističko brendiranje mediteranskih otoka), otok zamišljen kao dinamično čvorište zbog svojeg eksperimentalnog i ekstremnog karaktera anticipira *buduće* forme društvene

“island” (*insula*) in modern Romanic languages, whereby the Italian adjective *isolato* (“isolated”) and the French *isolé* may be literally translated as “placed on / transferred to an island.” The aptness of the term *island* to serve as a metaphor of isolation is built into its very definition: *islands* are parts of land surrounded by water and thus *separated* from other land surfaces. The general notion of the island as an *isolated world* has served as a basis for constructing a multitude of (not necessarily compatible) positive and negative symbolic submeanings, in which the island appears respectively as a peripheral, neglected, and unimportant place; as an area of ecological and economic self-sufficiency; an extra-temporal or anachronistic space; a place of solitude; an object of desire; a perfect or utopian world; an enclosed and conservative setting; a place of exile or a place of refuge; an area with homogenous communities and intensive cohabitation; an embodiment of harmonious, yet fragile socio-economic balance; as the other and different place, an exception from established rules and norms. Even though symbolic notions linked to the island as an isolated world have mostly been projected onto physical islands (especially the Mediterranean ones), there is another meta-metaphor of insularity, complementary to the first, which not only encompasses an equally broad spectrum of possible varieties of meaning, but often corresponds more accurately to the reality of island life. It is that of the island as a *dynamic node*,⁶ a place where a

wholly new series of metaphors emerges: the island as a starting, transitory, or end point of entangled migration routes of humans and animals; a site of encounter, conflict, and fusion of the different and diverse; an area of vague overlapping and swift alternation of territorial sovereignties; a point of permanent contact and “rubbing” between the local and the global; a magnet attracting and connecting a human cargo of merchants, explorers, fishermen, pirates, soldiers, refugees, travellers, tourists, and adventurers; a self-emerging laboratory for social experiments; a site of trade, gambling, piracy, prostitution, and so on. Examples of island societies that can be described more adequately by using the metaphor of *dynamic nodes* than by that of *isolated worlds* range from ancient island civilizations and medieval island communes (of merchants, knights, or pirates) to the island colonies of modern imperialist empires (with their typical mixture of local populations, European colonizers, and African slaves), and further to the islands located on the present-day refugee routes or those functioning as off-shore financial centres, tax paradises, free-trade zones, tourist mega-centres, or thematic parks.⁷ A crucial element of insularity understood this way is related to the *temporal* dimension of island existence – whereas the island conceived as an isolated world usually suggests *anachronicity* or temporal *delay* (which is what the tourist branding of Mediterranean islands is often based on), the island seen as a dynamic node, owing to its nature of

organizacije, načine proizvodnje i potrošnje, oblike vladavine i sustave eksploatacije, omogućujući samim time i osmišljavanje vidova emancipacijske borbe prikladnih vremenima *ispred* nas.⁹

Današnje manifestacije otoka kao svijeta i otoka kao čvorišta u jadranskom kontekstu

Vratimo li se Visu i njemu sličnim otocima, postavlja se pitanje na koji se način i u kojim svojim konkretnim varijantama dva komplementarna arhetipa otočnosti manifestiraju u ovom specifičnom kontekstu – kako u realnosti otočne svakodnevce tako i u simboličkim projekcijama koje se vežu uz mediteranske otoke. Drugo je pitanje tko su ključni akteri materijalnih i simboličkih praksi i politika o kojima te manifestacije u najvećoj mjeri ovise te kakvi interesi i ideološke premise određuju njihovo djelovanje. Treće je pitanje na koji se način ravnina konkretnog, svakodnevnog iskustva i ravnina simboličkih značenja prožimaju i uzajamno konstituiraju te na koji način utječu na stvaranje predodžbe koju otočani imaju o sebi, o otoku i o svijetu koji ih okružuje.

Doživljaj *izolacije*, kao i diskurs o izolaciji istočnojadranskih otoka (posebno onih udaljenijih) jest dvojak. Na jednoj je strani negativno poimanje izolacije, koje se djelomično podudara s načinom na koji otočani sami doživljavaju svoju izoliranost i koje već desetljećima predstavlja čest predmet znanstvenih istraživanja i jedno od najvažnijih pitanja nacionalnih prostornih politika koje

se tiču otoka.⁹ Izolacija se u ovom slučaju doživljava i konotira kao perifernost, usamljenost, ograničenost životnih perspektiva, nedostatak društvenih sadržaja, zapostavljenost, zaboravljenost itd. Bez obzira na relativnu zastupljenost u medijima, stručnim studijama i, barem formalno, na nacionalnoj političkoj agendi,¹⁰ izoliranost otoka u svojim negativnim manifestacijama i dalje predstavlja problem, sudeći po manje-više konstantnim negativnim demografskim trendovima, posebno na manjim i udaljenijim otocima. Uz to, prelaskom na tržišnu privredu državne institucije imaju generalno vrlo sužen manevarski prostor za opsežno i dugoročno prostorno planiranje (podjednako na otocima kao i na kopnu) pa mogućnosti za prevladavanje problema izoliranosti otoka sve više ovise o neizvjesnim interesima tržišnih aktera u prometnom, telekomunikacijskom i turističkom sektoru. Nasuprot negativnim asocijacijama povezanima s otočnom izolacijom stoje one pozitivne, kojima se u posljednje vrijeme intenzivno koristi turistička industrija konstruirajući pojam otoka i otočnosti na već spomenuti način i bojeći predodžbu o izolaciji primamljivim tonovima kao što su mir, idiličnost, autentičnost, jednostavnost, izvornost, čistoća (prirodnog okruženja), prostodušnost (stanovništva) i utopijska harmoničnost (društveno-ekološke zajednice). Iako ova vrsta pozitivnog kodiranja otočnosti prividno kontrastira negativnom poimanju izolacije u nacionalnom političkom diskursu o otocima, i jedan i drugi pristup u konačnici

experimentality and extremity, anticipates the *future* forms of social organization (with the corresponding ways of production and consumption, forms of governance and systems of exploitation), allowing us to envision the forms of emancipatory struggle suitable for the times *ahead* of us.⁹

Today's manifestations of island as the world and island as a node in the Adriatic context

Coming back to Vis and similar islands, one may ask the following questions: firstly, in what way and in which of their actual variants are the two complementary archetypes of insularity manifested in this specific contexts – both in the reality of everyday island life and in the symbolic projections attached to the Mediterranean islands? Secondly: who are the key agents of material and symbolic practices and policies on which these manifestations mostly depend, and what are the interests and ideological premises determining their operation? Thirdly: how do the level of actual everyday experience and the level of symbolic representation interfere to influence the images that the islanders have of themselves, the island, and the surrounding world?

The experience of *isolation* and the discourse on the isolation of Eastern Adriatic islands (especially the more distant ones) is dual. On the one hand, there is the negative concept of isolation, partly coinciding with the way in which the islanders experience their

own living condition, which has often been an object of scholarly research in the past decades and is one of the crucial issues in national spatial policies that concern islands.⁹ In this respect, isolation is experienced as, and associated with, peripherality, loneliness, a limited range of life perspectives, lack of social events, neglect, oblivion, and so on. Regardless of the fact that islands often appear in the media, scholarly studies, and national political agendas (at least formally),¹⁰ their isolation in its negative manifestation is still a problem, which is reflected in the more or less constant negative demographic trend, especially when it comes to smaller and distant islands. Moreover, the transition to the market economy has significantly reduced the elbow room for extensive or long-term spatial planning by state institutions (on mainland as much as the islands), which means that the options for overcoming the problem of isolation have become largely dependent on the unforeseeable interests of market agents in the sectors of traffic, telecommunications, and tourism.

At the opposite extreme of these negative associations linked to the isolation of islands, there are the positive ones, nowadays often intensively used by the tourist industry when constructing the image of the islands and insularity in the aforementioned way, colouring the idea of isolation in attractive hues by using notions such as tranquillity, idyllic rurality, authenticity, simplicity, genuineness, purity (of nature), naivety (of the local population), and utopian harmony (of

pridonose pasivizaciji otočnog subjekta. Dok prva, pozitivno konotirana predodžba o izolaciji pretvara stanovnike otoka u disciplinirane sudionike u dobro poznatoj igri *inscenirane autentičnosti*, druga, negativno konotirana predodžba reducira otoke na retorički objekt deklarativnih politika sve nemoćnije države.

Osvrnemo li se, međutim, na povijest istočnojadranskih otoka, uvidjet ćemo da *izoliranost* i *perifernost* nisu njihove „prirodne“ osobine niti obilježavaju dugotrajniju fazu njihova povijesnog razvoja. S obzirom na to da su prva središta antičke kulture na području današnje Hrvatske najvjerojatnije osnovana upravo na otocima (kao grčke kolonije Issa na Visu i Pharos na Hvaru)¹¹ te da su od tada pa sve do nestanka Mletačke republike i pada Dalmacije pod austrougarsku vlast mnogi otoci predstavljali važne punktove na morskim trgovačkim rutama i često pružali utočište izbjeglicama iz nesigurnih kopnenih krajeva,¹² može se bez mnogo pretjerivanja reći da problem izolacije jadranskih otoka počinje upravo s formiranjem i učvršćivanjem kontinentalnih država novog doba i s popratnim ulaganjima u razvoj kopnenog prometa.¹³ U vrijeme prije njihova pripajanja suverenom teritoriju multinacionalnih imperija i suvremenih nacionalnih država jadranski su otoci mnogo više podsjećali na *dinamična čvorišta* nego na *izolirane svjetove*, a rast stanovništva i razvoj otočnih zajednica najčešće je bio povezan upravo s priljevom *izbjeglica* s kopna,

iz čega slijedi da otočnih zajednica istočnog Jadrana u njihovu današnjem obliku – kao, uostalom, i većine otočnih zajednica u cijelom svijetu – ne bi ni bilo da nije bilo *migracija* i *migranata*.¹⁴ Kada se ove činjenice uzmu u obzir, pribjegavanje nacionalnom patosu i antiizbjegličkoj retorici u kontekstu dalmatinskih otoka poprima dodatnu ironičnu notu i objelodanjuje svoj apsurdni karakter.

Otok kao *dinamično čvorište*, iako uglavnom lišen simboličke reprezentacije (u političkom diskursu, u turističkom brendiranju otoka ili u književnosti s otočnom tematikom) nije, međutim, samo uspomena iz daleke prošlosti, nego i danas predstavlja važnu dimenziju iskustva otočnog života na Jadranu, otjelovljujući se u vidu ljetne najezde turista i popratne migracije sezonskih radnika. Doživljaj otoka kao mjesta *izolacije* i otoka kao mjesta *interakcije* podijeljen je po sezonskom ključu pa se simbolički dominantan arhetip otočnosti (otok kao *izolirani svijet*) manifestira uglavnom zimi, dok ljetno sve više pripada njegovoj dijalektičkoj antitezi – dinamičnom, otvorenom i razuzdanom *otoku košnici*. Tako se događa da medijski formirana slika otoka kao mjesta povlačenja i izolacije funkcionira, paradoksalno, kao magnet koji u sezoni ljetnih odmora na otoke privlači rastući broj turista, čija sama prisutnost iste te otoke pretvara u mjesta dijalektički oprečna inicijalnoj simboličkoj predodžbi.

Međutim, ljetno pretvaranje otoka u dinamična odredišta

the socio-ecological community). Even though this type of positive encoding of insularity seems to be in contrast with the negative idea of isolation in the national political discourse on islands, both approaches eventually contribute to the passivization of the island as a (political) subject. Whereas the first, positively connoted image of isolation transforms the islanders into disciplined participants in the familiar game of *staged authenticity*, the second, negatively connoted image reduces the island to a rhetorical object of declarative policies proclaimed by an increasingly impotent state.

Looking back at the history of Eastern Adriatic islands, however, we shall see that *isolation* and *peripherality* are not their “natural” characteristics or even a lengthier stage in their historical development. Concerning the fact that the first centres of ancient culture in the area of present-day Croatia were most probably founded on islands (e.g. the Greek colonies of *Issa* on *Vis* or *Pharos* on *Hvar*),¹¹ and that from those times to the demise of the Venetian Republic and the subjection of Dalmatia to the Austro-Hungarian Empire in the 19th century many islands were crucial intersection points in maritime trade routes and often offered shelter to refugees coming from unsafe mainland regions,¹² one may say without exaggeration that the problem of isolation in Eastern Adriatic islands actually started with the formation and consolidation of modern continental states and the corresponding investment in the development of mainland traffic.¹³ At the time of their annexation to the sovereign territory of multinational

empires and modern national states, the Adriatic islands resembled *dynamic nodes* far more than *isolated worlds*, while the population growth and economic progress were related to the influx of *refugees* from the mainland – which means that the Eastern Adriatic island communities in their present form (as is the case with most island communities in the world) would not exist without *migrations* and *migrants*.¹⁴ Taking all this into account, national pathos and anti-refugee rhetoric acquire in the context of Dalmatian islands an additional note of irony, revealing themselves as sheerly absurd. However, the notion of island as a *dynamic node*, even if largely void of its symbolic representation (be it politically, in the tourist branding of islands, or in literature focusing on islands), is not merely a memory from a distant past; even today it is an essential dimension of experience for the island life in the Adriatic, embodied in the summer invasion of tourists and the accompanying migration of seasonal workers. The experience of islands as places of *isolation* and as places of *interaction* thus depends on the season, which means that the symbolically dominant archetype of insularity (the island as an *isolated world*) is largely manifested in winter, while summer is mainly associated with its dialectical antithesis – the island as a dynamic, open, and frivolous *island-beehive*. It may thus happen that the image of an island as a place of retreat and isolation, promoted by the media, paradoxically functions as a magnet attracting an ever larger number of tourists to the

privremenih migracija (turističkih i radničkih) samo po sebi ne bi predstavljalo problem ni za koga od uključenih aktera kada bi konkretni načini na koje se ovaj proces odvija i reprezentira bili drugačiji. Jedan od ključnih problema proistječe očito iz trenda *deregulacije* turizma, koji, uz opće srozavanje radničkih prava, ekoloških standarda i zaštite javnih dobara, prijete pretvaranjem otoka u poprišta destruktivnog i gramzivog turističkog spektakla i nemilosrdne eksploatacije radne snage, tradicionalnih mreža društvene suradnje i osjetljivih otočnih ekosustava. Drugi problem leži u činjenici da promišljanje i simbolička reprezentacija otoka kao *dinamičnog čvorišta* ostaje većim dijelom ograničena na stručni diskurs o turizmu. U onoj mjeri u kojoj su ove reprezentacije uopće prisutne u popularnom diskursu, najčešće se javljaju u vidu dviju oprečnih, ali podjednako površnih predodžbi – s jedne su strane pozitivno konotirane slike koje razvoj turističke infrastrukture i posljedično povećanje broja noćenja povezuju s ekonomskim napretkom otoka, dok su na drugoj strani iste te slike (s motivima krcatih plaža i rastućih smještajnih objekata), ali obojene distopijskim tonovima i uokvirene u paušalnu kritiku masovnog turizma.

Nedostatnost postojećih i nepostojanje alternativnih reprezentacija ljetnog otoka kao dinamičnog čvora u kojem se isprepliću životni putevi raznorodnih aktera turističke ekonomije onemogućava tim akterima (otočanima, kao i turistima i sezonskim radnicima) da

stvore jasne predstave o ulogama koje igraju u složenim procesima cirkulacije kapitala potaknutim turističkom industrijom pa im samim time otežava i da promijene unaprijed zacrtane uloge i pripadajuće tipove interakcije s drugim akterima. Ono što uglavnom ostaje nevidljivo u postojećim reprezentacijama otoka kao čvorišta sezonskih migracija jest činjenica da svi spomenuti sudionici u interakcijama posredovanima turističkim tržištem predstavljaju u pravilu samo kotačiće u kompleksnim mehanizmima ekstrakcije profita, čiji se najveći dio slijeva na bankovne račune „nevidljivih” igrača, poput međunarodnih hotelijera i njihovih kreditora, prometnih i građevinskih poduzeća, koncesionara atraktivnih javnih dobara, marketinških agencija, *cruise* operatera, agregatnih internetskih oglašivača turističke ponude itd. Ovakve „rupe” u popularnom diskursu o otoku kao *dinamičnom čvorištu* dovode do toga da ni ovaj diskurs – jednako kao ni postojeći diskursi o otoku kao *izoliranom svijetu* – ne potiče solidarne i emancipatorske vidove političkog organiziranja na otocima, nego dodatno pridonosi političkoj pasivizaciji otočana.

Prema novoj dijalektici otočnosti

Put ka aktiviranju nekih progresivnijih, humanijih i održivijih politika razvoja otočnih društveno-ekoloških zajednica dug je i iziskuje, između ostalog, popularizaciju analitičkog diskursa o turističkoj ekonomiji, koja u sve većoj mjeri određuje svakodnevnicu života

islands in the season of summer holidays, whose presence turns these same islands into dialectical opposites of the initial symbolic representation.

The summertime transformation of islands into dynamic destinations of temporary migrations (of tourists and seasonal workers) would not, of course, be a problem in itself for any of the involved subjects if the actual ways in which this process takes place and is represented were different. One of the key problems understandably results from the trend of *deregulation* in tourism, with a general decline in workers’ rights, ecological standards, and the protection of commons, threatening to transform the islands into the sites of destructive and greedy tourist spectacle and merciless exploitation of labour, traditional networks of social cooperation, and sensitive eco-systems. Another problem is the fact that the notion and symbolic representation of the island as a *dynamic node* remains largely limited to the professional discourse about tourism. To the extent in which these representations are present at all in popular discourse, they mostly take the form of two opposite, yet equally superficial ideas – on the one hand, the positively connoted images that associate the growth of tourist infrastructure and the ensuing growth in tourist presence with the economic boost of the island, and on the other hand the reverse of that same picture (with crowded beaches and an increasing number of accommodation facilities), only coloured in dystopian hues and framed in a sweeping

criticism of mass tourism.

The insufficiency of the existing representations – and the lack of alternative ones – of the summer island as a dynamic intersection point where the lifelines of various agents of tourist economy meet prevents these agents (islanders, tourists, and seasonal workers alike) from forming a clear picture of the roles they are playing in the complex processes of capital circulation triggered by the tourist industry, which makes it difficult for them to change the predefined roles and the corresponding patterns of interaction with other agents. What remains largely invisible in the existing representations of the island as an intersection point of seasonal migrations is the fact that all the mentioned participants in interactions mediated by the tourist market are usually only small wheels in the complex mechanisms aimed at extracting profit, most of which flows into the bank accounts of “invisible” players, such as international hoteliers and their creditors, transportation and construction companies, concessioners of attractive public goods, marketing agencies, cruiser operators, aggregate internet advertisers of tourist offers, and so on. Such “holes” in the popular discourse about the island as a *dynamic node* lead to a situation in which this discourse – same as the now prevalent discourses on the island as an *isolated world* – is unable to encourage solidary and emancipatory forms of political organizing on the islands, contributing instead to an increasing political passivization of the islanders.

na istočnojadranskim otocima. Možda, međutim, već svjesno rekodiranje specifičnih značenja koja se povezuju s predodžbama o otoku kao *izoliranom svijetu* i otoku kao *dinamičnom čvorištu* može dati mali, simbolički doprinos emancipaciji otočnog subjekta i razvoju solidarnih i promišljenih oblika društvenog organiziranja u otočnom kontekstu. Kakva bismo, dakle, podznačenja mogli pripisati dvama komplementarnim arhetipima otočnosti da bismo kroz njihovu dijalektičku sintezu stvorili jednu politički relevantniju i aktualniju sliku o tome što je otok i koje bi moglo biti njegovo mjesto u svijetu?

Počnimo od prvog arhetipa povezanog s pojmom izolacije. Kao što je već opisano, izolacija se negativno konotira i doživljava kao perifernost, zaboravljenost i usamljenost, dok se, s druge strane, na prostornoj izoliranosti, tj. izdvojenosti otoka temelji i poimanje otočnih zajednica kao zaokruženih i ograničenih *mikrosvijetova* pa time i idealnih mjesta za smještanje utopijskih narativa i praksi. Međutim, specifični načini na koje se otok konstituira kao utopijski prostor vrlo su raznoliki – što otocima i samoj ideji otočnosti donosi njihova povezanost s utopijama ovisi o prirodi utopizma čiji su predmet. „Otočni utopizam” obuhvaća vrlo različite oblike imaginacije i prakse, od smještanja alternativnih društvenih modela na zamišljene otoke u utopijskoj književnosti (poput izvorne Moreove *Utopije* ili slavnog Huxleyjeva *Otoka*), preko projektiranja eskapističko-utopijskih sanjarija na realne otoke (od Gauguinovih

idiličnih prikaza Tahitija do današnje egzotizacije otoka u okviru njihova turističkog brendiranja) pa sve do konkretnih eksperimenata s alternativnim životnim stilovima i oblicima uređenja zajednice.¹⁵ Svaki od ova tri vida utopizma je problematičan na određen način – prvi je apstraktan i u potpunosti odvojen od stvarnih otoka i postojećih otočnih zajednica, drugi predstavlja idealizirajuću projekciju, dok treći, *iskustveni* utopizam, obično prakticiraju doseljenici, koji otok doživljavaju kao mjesto *svojeg* životnog eksperimenta, zanemarujući često kako povijest postojećega otočnog društva tako i perspektive njegova budućeg razvoja. Postoje, međutim, i drugi načini shvaćanja i prakticiranja utopizma pa samim time i otoka kao *mjesta utopije*. Utopizam možemo, između ostalog, pojmiti i kao kolektivnu praksu stalnog (re) imaginiranja utopijskog horizonta – modela zajednice kakvoj se teži u budućnosti – praćenu zajedničkim naporima za ostvarivanje konkretnih društvenih promjena koje bi postojeću zajednicu približile tom horizontu. Jedna je od vrlina ovakvog shvaćanja utopizma i otoka kao idealnog poprišta utopijskog stremljenja u tome što konstituira otočane kao politički subjekt – kao *demos* koji promišljajući društvo budućnosti mijenja društvo sadašnjosti. Ideju otoka kao poprišta *aktivnog utopizma* možemo potom obogatiti nizom daljnjih plodnih podznačenja koja proizlaze iz izoliranosti otoka. Tako npr. možemo tumačiti da ograničenost otočnog prostora potiče koheziju socioekološke zajednice; da oskudnost

Towards a new dialectics of insularity

The way towards activating some more progressive, humane, and sustainable policies of development for the socio-ecological island communities is long and requires, among other things, popularized analytical discourse on tourist economy, as it increasingly determines the everyday life of Eastern Adriatic islands. However, perhaps a conscious re-coding of the specific meanings linked to the notions of the island as an *isolated world* and as a *dynamic node* can already make a small, symbolic contribution to the emancipation of the island subjects and the rise of solidary and well-reflected forms of social organizing in the context of islands. So what submeanings could we attribute to the two complementary archetypes of insularity in order to create – through their dialectical synthesis – a politically relevant and pertinent image of what the island is and what its place in the world could be?

Let us start from the first archetype linked to the notion of isolation. As argued earlier on, isolation is negatively connoted and experienced as peripherality, neglect, and loneliness, while on the other hand the spatial isolation and separation of the island leads to the understanding of island communities as enclosed and limited *micro-worlds* and thus ideal places for situating utopian narratives and practices. However, the specific ways in which the island is constituted as a utopian space may be very different – and what exactly this link with utopianism will bring to the islands and to the idea of insularity as such depends on the nature of

utopianism that takes them as its objects. “Island utopianism” has thus included very different forms of imagination and practices, from situating alternative social models on imaginary islands in utopian literature (such as the original *Utopia* by Thomas Morus or the famous *Island* of Aldous Huxley) to projections of escapist daydreams onto the existing islands (from Gauguin’s idyllic paintings of Tahiti to the present-day exoticization of islands in tourist branding) and further to actual experiments with alternative lifestyles and forms of community.¹⁵ Each of these three aspects of utopianism is problematic in its own way – whereas the first is abstract and entirely separated from the actual islands and the existing island communities, and the second is a mere projection, the third, namely *experiential* utopianism, is usually practised by the newcomers, who experience the island as a site of *their personal* life experiment, thereby neglecting both the history of the existing island society and the perspectives of its future development.

However, there are also other ways of understanding and practising utopianism and constituting the islands as *utopian sites*. Utopianism may be understood, among other things, as a collective practice of permanent (re-)imagining of the utopian horizon – a community model aspired for the future – accompanied by joint efforts to achieve tangible social change that may bring the existing community closer to that horizon. One of the benefits of this understanding of utopianism and the island as an ideal arena of the utopian striving is that it constitutes the islanders as a political subject – a *demos*

raspoloživih resursa iziskuje umjerenost i kooperativnost u njihovom korištenju; da mali razmjer dostupnoga životnog prostora jača svijest o mogućnosti njegova sustavnog oblikovanja, ali i svijest o krhkosti tog istog prostora i o krajnjoj pažljivosti koju iziskuje njegovo plansko mijenjanje itd.

Ideja otoka kao *dinamičnog čvorišta* također se može oblikovati na takav način da potakne neke drugačije, smislenije i za otoke i otočane povoljnije oblike kolektivnog djelovanja u kontekstu koji je sve obilježeniji turizmom i s njime povezanim privremenim migracijama i interakcijama. Jedno je od važnih i potencijalno produktivnih podznačenja otočnosti povezano s pojmom dinamičnog čvorišta već spomenuta *ispredvremenost* – ono što se događa na *otoku čvorištu* otjelovljuje i radikalizira tendencije općega društvenog razvoja pa samim tim i prakse solidarnog organiziranja i emancipacijskog djelovanja koje nastaju u ovom kontekstu imaju poseban značaj jer predstavljaju *modele za budućnost*. Uz to, otok doživljen i shvaćen kao interakcijsko čvorište može postati metaforom produktivnog miješanja, dijeljenja, razmjenjivanja, uzajamnog učenja, prožimanja i sažimanja. Pitanje hoće li „susreti” i „razmjene” na *otoku čvorištu* biti humanizirajuće ili eksploatorske prirode i hoće li imati povoljan ili destruktivan učinak na lokalni socioekološki sustav ovisi, naravno, o materijalnim i ideološkim okvirima u kojima se odvijaju. Istovremeno je, međutim, dane okvire moguće mijenjati samo

uspostavljanjem solidarnih mreža i strateških koalicija s *drugima* i *drugačijima*, a takve koalicije ne mogu ni nastati bez „susreta” i „razmjena”.

Pokušajmo na kraju filozofski eksperiment reartikulacije dvaju komplementarnih metaforičkih značenja otočnosti (*otok kao izolirani svijet* i *otok kao dinamično čvorište*) dovršiti njihovom sintezom: kakvo bi simboličko (a jednog dana možda i realno političko) značenje mogli poprimiti otoci ako bismo ih shvatili kao mjesta prožimanja i nadopunjavanja ovih dvaju arhetipa? Zamislimo da relativna izoliranost otočnih društveno-ekoloških sustava potiče kolektivne utopijske spekulacije i olakšava njihovu provedivost, dok istovremeno uloga otoka kao privremenih ili stalnih migracijskih odredišta omogućava stalno unošenje novih impulsa i iziskuje kontinuirane promjene i prilagodbe postojećih sustava te tako sprječava da utopijski eksperimenti „okoštaju” i poprime karakter statičnih i totalitarnih društvenih poredaka. Zamislimo također da prostorna ograničenost otoka potiče stvaranje prisnih odnosa među akterima otočne zajednice, dok učestali kontakti s prolaznicima i pridošlicama iz manje ili više udaljenih dijelova svijeta istovremeno čine otočane „svjetskim ljudima”. Zamislimo da geografska izdvojenost i „zaokruženost” otoka daje otočnim društvima neposredni prostorni integritet, dok istovremeno njihov položaj na raskrsnici putova i „utjecajnih sfera” potkopava koncept potpunog i stabilnog teritorijalnog

that changes the society of today by envisioning the future one. The concept of the island as an arena of *active utopianism* may be further enriched by a series of fertile submeanings that stem from the island's isolation. For example, we may say that the limited space on the island enhances cohesion in its socio-ecological community; that the scarcity of available resources encourages moderation and cooperation in their use; that the relatively small living area strengthens both the awareness of the possibilities of its systematic design and the awareness of the island's fragility, which leads to uttermost care in the process of planning, and so on. The idea of the island as a *dynamic node* may also be formulated so as to encourage other forms of collective action, more meaningful and beneficial for the island and the islanders, in a context that is increasingly defined by tourism and the ensuing temporary migrations and interactions. One of the important and potentially productive submeanings of insularity linked to the notion of the *node* is the aforementioned *futureness* – what happens on the *island-node* embodies and radicalizes the tendencies of general social development; thus, the practices of solidary organizing and emancipatory action that emerge in this context are particularly important as they represent *models for the future*. Moreover, the island experienced and understood as a node may become a metaphor for productive merging, sharing, exchange, mutual teaching and learning, permeation, and fusion. Whether these “encounters” and “exchanges” on the *island-*

node will be humanizing or exploiting, and whether they will be beneficial or destructive for the local socio-ecological system, depends, of course, on the material and ideological context in which they are taking place. At the same time, however, that very context can only be changed by establishing solidarity networks and strategic coalitions with those who are *others* and *different*; and such coalitions cannot be created without “encounters” and “exchanges”.

Eventually, we should make an attempt to complete our philosophical experiment of re-articulating the two complementary metaphorical meanings of insularity (*island as an isolated world* and *island as a dynamic node*) as their synthesis: what symbolic (perhaps also real-political one day) meaning could the islands acquire if understood as sites of mutual permeation and complementation of these two archetypes? Let us imagine that the relative isolation of islands as socio-ecological systems encourages collective utopian speculations and facilitates their realization, while at the same time the role of islands as temporary or permanent destinations of migration allows for the introduction of new impulses and requires continuous change and adaptation from the existing systems, thus preventing the utopian experiments from “petrifying” and acquiring the character of static and totalitarian regimes. Let us also imagine that spatial limitedness encourages close relations between agents in an island community, while frequent contacts with persons in transit

suvereniteta, a samim tim i koncept (nacionalne) države kao takve. Zamislimo, na kraju, da relativna odvojenost od izvanotočnih ekosustava i društvenih zajednica primorava otočane na razmjerno visok stupanj samoorganizacije, dok izloženost utjecajima raznovrsnih migracijskih kretanja istovremeno iziskuje promišljanje, organiziranje i suradnju u mnogo širim razmjerima u odnosu na fizički razmjer samog otoka. Ako na ovaj način pojмимо otočnost, pomaknuli smo na simboličkoj razini otoke s periferije u centar društvenog prostora – od simbola apolitične anakroničnosti i perifernosti do konceptualnih modela društvenog organiziranja u doba nestabilnih suvereniteta i globalnih migracija.

Otočani i (prinudni) migranti: od razdvojenih objekata do združenih subjekata

Vratimo se sad na temu prvih redaka ovog teksta – imaginarne i stvarne odnose *otočana* i prinudnih *migranata*. Iako istočnojadranski otoci za sada nisu bili na putu izbjegličkih ruta pa se stvarne interakcije između njihovih stanovnika i izbjegličkih grupa nisu ni mogle dogoditi, alternativno poimanje otoka i otočnosti kakvo je skicirano u prethodnom dijelu teksta otkriva, na simboličkoj razini, niz sličnosti između otočnih i migrantskih subjekata. I jedni i drugi borave na ograničenim i u većoj ili manjoj mjeri izoliranim prostorima (kod ovih drugih riječ je o izbjegličkim logorima, azilima, prihvatnim i deportacijskim centrima, plovilima

na kojima pokušavaju doprijeti do željenih obala itd.), dok ti isti prostori predstavljaju i čvorišta globalnih kretanja, poprišta kontroverznih teritorijalnih politika, mete geostrateških kalkulacija i predmete međunarodnih pravnih regulacija. I jedni i drugi upućeni su (ili prinudeni) na dijeljenje manje ili više skućenoga životnog prostora s određenom grupom „sužitelja”, dok su istovremeno u stalnom kontaktu sa „strancima”. I jedni i drugi žive u aporiji između nemogućnosti ili ograničene mogućnosti putovanja (kod izbjeglica zbog zakonskih regulativa koje im ograničavaju slobodu kretanja, a kod otočana zbog geografske odvojenosti otoka od kopna) i prinude na putovanje (kod izbjeglica zbog eventualnih promjena u regulativama koje im omogućavaju boravak na određenom mjestu, a kod otočana najčešće zbog ograničenosti raspoloživih resursa i životnih perspektiva ili subjektivnog osjećaja izolacije)... Ukratko, i otočani i prinudni migranti istovremeno su teritorijalni i ekstrateritorijalni subjekti; lokalni i globalni akteri; sjedioci i nomadi; „zatočeni” i „slobodni”.

Ako se sad još jednom od otočana i migranata kao apstraktnih filozofskih predodžbi vratimo u konkretne kontekste migrantskog i otočnog života i iz ove „prizemljenije” perspektive nanovo pokušamo usporediti otočne i migrantske subjekte, Iako ćemo uočiti znatnu i neporecivu razliku: dok većina otočana (s iznimkom kažnjениka protjeranih na otoke zatvore) *dobrovoljno* živi svoj otočni život, migranti (posebno najugroženije kategorije među

and with newcomers from close or distant parts of the world make the islanders “cosmopolitan”. Let us imagine that geographic isolation and “enclosure” of the island endows the island societies with direct spatial integrity, while their position at the intersection of travel routes and “spheres of influence” undermines the concept of complete and stable territorial sovereignty, and thus of the (national) state as such. Let us finally imagine that the relative separation from extra-insular ecosystems and social communities forces the islanders to resort to a relatively high level of self-organization, while their exposure to the impact of various migration streams requires reflection, organization, and cooperation on a far larger scale than that given by the island’s physical dimensions. If we understand insularity in these terms, we have shifted the islands – on a symbolical level – from the periphery to the centre of social space, from being symbols of apolitical anachronism and marginality to becoming conceptual models of social organizing in the era of precarious sovereignties and global migrations.

Islanders and (forced) migrants: From separated objects to associated subjects

Let us go back to the issue raised at the beginning of this text: the imaginary and real relations between *islanders* and forced *migrants*. Even though Eastern Adriatic islands have not yet become points on the migrant routes, so there could have been no

physical interaction between their population and refugee groups, an alternative concept of island and insularity such as outlined in the previous section reveals, on a symbolical level, a series of analogies between islanders and migrants as subjects: both live in limited and more or less isolated areas (for the latter, these include refugee camps, shelters, reception and deportation centres, vessels on which they try to reach the desired shores, etc.), which at the same time function as intersection points for global movements, arenas of controversial territorial policies, targets of geo-strategic calculations, and objects of international legal regulations; both are required (or forced) to share a more or less constrained living space with a group of “cohabitants” while remaining in permanent contact with “strangers”; both live in an aporia between the impossibility or limited possibility of travelling (the refugees because of the legal regulations that limit their freedom of movement, the islanders because of the geographical distance of their islands from the mainland) and being forced to travel (the refugees because of the sporadic change of regulations that allow or forbid them to stay in a particular place, the islanders mostly because of the limitation of available resources and living perspectives, or because of their subjective feeling of isolation). In short, both the islanders and the migrants are territorial and extra-territorial subjects at the same time; local and global agents; settlers and nomads; “imprisoned” and “free”.

Coming back once again from islanders and migrants as abstract philosophical concepts to the actual contexts of migrant and island

njima, poput izbjeglica i tražitelja političkog azila) uglavnom bivaju *primorani* na migracije. Ipak, prisjetimo li se problema s kojima se većina otočnih zajednica sve češće susreće – poput problematičnih učinaka dereguliranog turizma na osjetljive otočne društveno-ekološke sustave i rastuće prijetnje od klimatskih promjena – postavlja se pitanje nisu li u eri globalnog kapitalizma i otočani suočeni sa situacijom u kojoj njihova neposredna životna sredina postaje sve više određena transnacionalnim tržišnim dinamikama, geopolitičkim strategijama i općim klimatskim trendovima, a sve manje lokalnim otočnim praksama i politikama. Drugim riječima, nisu li današnji otočani, jednako kao i migranti, mnogo više indirektni *objekti* nego izravni *subjekti* u stvaranju uvjeta koji određuju njihovu svakodnevicu i ne bi li, u cilju prevladavanja tog položaja, bilo nužno izgraditi svijest o sličnosti situacije u kojoj se i jedni i drugi nalaze i problema s kojima se susreću?

Odemo li u političko-misaonom eksperimentu reartikulirana otočnog i migrantskog bića još korak dalje, doći ćemo i do onog bitnog i radikalnog pitanja koje predstavlja temeljnu motivaciju i krajnje ishodište do sada iznesenih razmišljanja o otocima i migracijama – ne bi li upravo otočani i migranti mogli postati samim *prototipom* progresivnoga političkog subjekta današnjice?¹⁶ Ako je, naime, točna teza marksističkog geografa Erika Swyngedouwa da se prostorni učinci neoliberalnog kapitalizma mnogo bolje daju objasniti pojmom *glocalizacije* (tj. istovremenim djelovanjem

na lokalnoj i globalnoj razini) nego *globalizacije*, onda se i modeli borbe za prevladavanje neoliberalnih ekonomskih praksi mogu tražiti jedino u *glokalnim* vidovima političkog organiziranja (onog koje stalno posreduje između lokalnih i globalnih agendi)...¹⁷ A kao što je već rečeno, upravo su otočani i migranti otjelovljenja *glokalnih* aktera pa bi i jedni i drugi već samim oblikom svoje egzistencije bili logični pokretači i nositelji *glokalnih* vidova društvenog djelovanja! Na kraju krajeva, i migranti, kao i većina otočana mediteranskog prostora, u manjoj su ili većoj mjeri prošli iskustvo koje u pravilu predstavlja početnu točku svakog radikalnijeg političkog angažmana – svjedočili su, svjedoče ili bi u bliskoj budućnosti mogli svjedočiti urušavanju svojih *mikrosvjeto*va a da to urušavanje nisu sami skrivali.

Počeci, nade i mogućnosti organiziranja

Mogućnosti zajedničkog organiziranja i djelovanja otočana i prinudnih migranata otvaraju se, naravno, ponajprije tamo gdje dolazi do kontinuiranih susreta i interakcija jednih s drugima, kao npr. na sredozemnim otocima koji predstavljaju važne punktove na pomorskim rutama ekonomskih i ratnih izbjeglica s afričkih i azijskih obala.¹⁸ Podudarnosti između otočnih i migrantskih aktera postaju još uočljivije u kontekstima u kojima oni zaista i jesu *jedno*, poput pacifičkih arhipelaga ugroženih klimatskim promjenama, čije je stanovništvo zbog podizanja razine mora prisiljeno na masovne

life, and using that “realistic” perspective to make another comparison between these two groups of subjects, one can easily notice a crucial and undeniable difference: whereas most islanders (with the exception of convicts living on prison islands) live their islander lives *free-willingly*, the migrants (especially the most threatened categories among them, such as refugees and asylum seekers) are mostly *forced* to migration. Nevertheless, if one recalls the problems that most island communities are increasingly facing – such as the problematic effects of deregulated tourism on islands as sensitive socio-ecological systems and the growing threat of climatic change – one may ask whether in the era of global capitalism the islanders are not likewise in a situation where their immediate living environment is increasingly determined by transnational market dynamics, geopolitical strategies, and global climatic trends, rather than the local island practices and policies. In other words, are not today’s islanders, same as the migrants, indirect *objects* far more than direct *subjects* in creating the conditions that determine their everyday life? And would it not be necessary, in order to overcome this situation, to raise the awareness of the analogy between their situation and that of the migrants, and the problems they must both face?

If one goes a step further in the political thinking experiment of rearticulating the island and migrant being, one comes to that essential and radical question that is the ultimate motivation and the final outcome of the hitherto presented reflections on islands and migrations – could not the islanders and the migrants become

the very *prototype* of progressive political subjects in our times?¹⁶ Namely, if we accept the hypothesis of Marxist geographer Erik Swyngedouw that the spatial effects of neoliberal capitalism can be explained far better by using the term *glocalization* (as the simultaneous operation and reshuffling of both local *and* global scale) than *globalization*, then models for the struggle to overcome the neoliberal economic practices can also be sought exclusively in the *glocal* forms of political organization (the one that mediates permanently between the local and global agendas).¹⁷ And since it has been argued that the islanders and the migrants are the ones who embody the *glocal* agents, both would be the logical motors and carriers of the *glocal* forms of social action by the very form of their existence! Eventually, migrants have gone through more or less the same experience as most islanders in the Mediterranean, an experience that tends to be the starting point of all radical political engagement: they have witnessed or may witness in the near future the demise of their *micro-worlds* without having caused it.

The beginnings, hopes, and possibilities of organizing

Possibilities for the joint organization and action of islanders and forced migrants open up, of course, primarily there where continuous encounters and interactions between them are taking place, e.g. on the Mediterranean islands that serve as important points in maritime routes of economic and war refugees from the shores of Africa and Asia.¹⁸ The analogies between island and migrant agents become

međuotočne migracije.¹⁹ Simbolički dovršetak ovog procesa približavanja i poistovjećivanja otočne i migrantske egzistencije otjelovljuje se u toposu *plutajućeg otoka*, koji u posljednje vrijeme predstavlja sve češći predmet arhitektonskih i književnih fantazija, ali i moguće *realno* mjesto u ne tako dalekoj budućnosti obilježenoj klimatskim promjenama, ratovima za raspoložive resurse i teritorijalnom nestabilnošću.²⁰

Iako su u kontekstu istočnojadranskih otoka opisani scenariji prožimanja otočnih i izbjegličkih sudbina za sada samo hipotetski, to ne znači da su opći fenomen prinudnih migracija i konkretni povijesni uvjeti koji određuju karakter aktualnoga izbjegličkog iskustva irelevantni za emancipatorske političke prakse na Jadranu. S obzirom na spomenute sličnosti između izbjegličke i otočne egzistencije, oblici društvenog organiziranja i solidarnog djelovanja karakteristični za izbjegličke zajednice, ali i ograničenja i prepreke koje stoje na putu političkoj radikalizaciji i proširivanju važnosti ovakvih praksi mogu biti vrlo poučni za pokretače progresivnih političkih inicijativa na otocima. Samoorganizirano stvaranje i održavanje zajedničkih dobara (engl. *commoning*), koje predstavlja inicijalni oblik solidarnog djelovanja unutar izbjegličkih logora, pretvarajući ih iz mjesta odbačenosti i otuđenosti u prostore ponovnog uspostavljanja izvantržišne i translokalne *društvenosti*, moglo bi postati modelom elementarnoga političkog angažmana i u malim otočnim zajednicama suočenima s problemom erozije

javnih dobara uslijed tržišnih pritisaka i s njima povezanih privatizacijskih činova.²¹ Emancipacijske prakse koje se temelje na povezivanju raznorodnih aktera u izbjegličkim logorima i oko njih (npr. obespravljenih kategorija lokalnog stanovništva, pripadnika radničke klase, lokalnih i međunarodnih političkih aktivista, kulturnih radnika, arhitekata, politizirane studentske populacije i, naravno, samih izbjeglica), a koje imaju za cilj uzajamno učenje i stvaranje djelotvornoga *glocalnog* političkog subjekta,²² također mogu predstavljati uzor za procese solidarizacije i izgradnju strateških koalicija na otočnim prostorima uključenima u metaboličke procese globalne turističke ekonomije. Međutim, osim potencijala, trebalo bi uzeti u obzir i prepreke koje otežavaju djelotvorne vidove političkog organiziranja u izbjegličkom kontekstu, jer su i one u određenoj mjeri relevantne za otoke i otočane. Jedan od ovih problema povezan je s politikama integracije izbjeglica u (neoliberalno) tržište rada i nekretnina zemalja domaćina, što pridonosi stvaranju konkurentskih odnosa na donjim segmentima društvene ljestvice, tako razjedinjujući potencijalne saveznike u borbi protiv istog onog društvenog sustava i ekonomskih praksi koje u konačnici i predstavljaju temeljni uzrok masovnih geostrateških sukoba i iz njih proizašlih prisilnih migracija.²³ Problem uplitanja tržišta u odnose između potencijalnih saveznika u slučaju otoka s razvijenom turističkom ekonomijom još je izraženiji, jer su u ovom slučaju odnosi između

even more striking in contexts in which they indeed are *one*, such as the Pacific archipelagos threatened by climatic change, as the rise in the sea levels has forced their populations to massive inter-island migrations.¹⁹ A symbolical completion of this process of approximation and identification between island and migrant existences is embodied in the topos of the *floating island*, which has recently become a popular object of architectural and literary fantasies, as well as a potentially *real* place in the not so distant future marked by climate change, wars over available resources, and territorial instability.²⁰

Even though in case of Eastern Adriatic islands the described scenarios of merging islander and refugee destinies may remain hypothetical for the time being, this does not mean that the general phenomenon of forced migrations and the actual historical conditions determining the nature of actual refugee experience are irrelevant when it comes to emancipatory political practices in the Adriatic. Regarding the aforementioned existential analogies between refugees and islanders, the forms of social organizing and solidarity action typical of the refugee communities, as well as the limitations and obstacles that stand in the way of the political radicalization of such practices and their growth in importance, may indeed offer new insights to the initiators of progressive political initiatives on islands. Self-organized creation and maintenance of commons, which is the initial form of solidarity action in refugee

camp, transforming them from places of rejection and alienation to spaces of re-established non-market and trans-local *sociality*, may also become a model of elementary political engagement for small island communities facing the erosion of commons as a result of market pressure and the related acts of privatization.²¹ Emancipatory practices based on the interconnection of various types of agents in and around refugee camps (disowned categories of local population, members of the working classes, local and international political activists, cultural workers, architects, politicized student population, and of course, the refugees themselves), which aim at learning from each other and at creating an efficient *glocal* political subject,²² can also become a model for solidarization processes and strategic coalitions in the island areas involved in the metabolic processes of global tourist economy. However, along with the potentials one should also take into account the obstacles that stand in the way of efficient political organization in the refugee context, since they are also relevant to some extent when it comes to the islands and islanders. One of these problems is linked to the policies of integrating the refugees in the (neoliberal) labour and real-estate market in the host countries, which gives rise to competition on the lower levels of the social scale and drives apart the potential allies in the struggle against the very social system and economic practices that are the ultimate cause of massive geostrategic conflicts and the ensuing forced migrations.²³ The problem of market involvement in the relations between the potential allies is especially

lokalnog stanovništva i sezonskih migranata (turista i najamnih radnika s kontinenta) *a priori* tržišno posredovani. Osim toga, klasna i funkcionalna pozicija ovih aktera u sustavu turističke ekonomije nije jednaka pa samim tim ni njihovi klasni interesi, što je posebice vidljivo u odnosu otočana i sezonskih radnika – dok ovi prvi, ako su posjednici apartmana za iznajmljivanje, uglavnom igraju višestruku ulogu rentijera, malih poduzetnika i uslužnih djelatnika, ovi drugi u pravilu zauzimaju položaj prekarnog, nekvalificiranog radništva. Iako je potpuno prevladavanje tržišnog odnosa i klasne nejednakosti u ovom slučaju malo vjerojatno (točnije, nemoguće u uvjetima kapitalističke privrede i turizma kao njezina integralnog dijela), ono što je moguće i nužno jest pronalaženje zajedničkih interesa i izgrađivanje mreža suradnje *izvan* sfere tržišnih razmjena, kontinuirano suprotstavljanje prodiranju tržišnih relacija u sve šira područja svakodnevnog (su)života, kao i postupno razvijanje alternativnih praksi privređivanja i razmjene zasnovanih na principima jednakosti i solidarnosti. Ovo implicitno znači da istinski emancipacijski potencijal – kako na otocima tako i drugdje – imaju samo oni oblici udruživanja i zajedničkog djelovanja čiji ultimativni cilj predstavlja prevladavanje ekonomskog modela i društvenih odnosa svojstvenih kapitalizmu. Spomenuti oblici društvenog organiziranja i političkog aktivizma na istočnojadranskim otocima postupno se naziru – tako je npr. masovno sudjelovanje otočana u nedavnim protestima protiv

problematičnog Zakona o koncesijama pridonijelo izgrađivanju mreža međuotočne suradnje i pretvorilo otoke u važan faktor politika usmjerenih ka očuvanju javnog dobra.²⁴ U ovom je kontekstu važno i postojanje nekoliko inicijativa i udruženja koja se bave promišljanjem alternativnih puteva razvoja otočnih zajednica, pokušavaju potaknuti stanovnike otoka na propitivanje postojećih i osmišljavanje budućih praksi korištenja otočnim prostorima i resursima te predstavljaju važnog posrednika između stručnog i popularnog, kao i između globalnog, nacionalnog i lokalnog diskursa o otocima. *Anatomija otoka* (program za istraživanje i razvoj otoka, pri kojem i sama djelujem) planira osnivanje *Međunarodnog centra za otočni život i kulturu*, što bi otvorilo dodatne prostore i povećalo razmjere solidarnog organiziranja. O programskim sadržajima i strategijama otočnih pokreta i inicijativa u znatnoj mjeri ovisi hoće li se dogoditi (re)konstitucija istočnojadranskih otoka kao prostora kolektivnog djelovanja i emancipatorskih praksi koje prevladavaju refleksno poistovjećivanje s nacionalnim i kontinentalnim reakcionarnim etosom i dominantnim političkim diskursom. Važnost ovakvih oblika udruživanja nadilazi, međutim, konkretne otočne lokalitete (kao što vrijedi i za prethodno spomenute izbjegličke logore) pa bi slične modele bilo nužno razvijati i širiti i u drugim geografskim kontekstima, jer u eri kriznog kapitalizma i njemu svojstvenih procesa ograđivanja (engl. *enclosures*) i protjerivanja (engl. *expulsions*)²⁵ sve nas veći broj postaje nekom vrstom *otočana* i *izbjeglica*.

obvious in case of islands with developed tourist economies, since the relations between the local population and the seasonal migrants (tourists and hired workers from the mainland) are *a priori* market-related. Besides, the class and function of these agents in the system of tourist economy is not equal, and neither are their class interests, which is particularly striking in the relationship between islanders and seasonal workers – whereas the former, if owning rental apartments, largely play the multiple role of landlords, small entrepreneurs, and providers of various services, the latter normally take the position of precarious, unqualified workforce. Even though it is barely possible to overcome the market relations and class inequalities in this case (or even impossible, given the conditions of capitalist economy and tourism as its integral part), it is possible and necessary to find the common interests and to build up cooperation networks *beyond* the sphere of market exchange, to continuously oppose the penetration of market relations into the ever broader fields of everyday (co)existence, and to gradually develop alternative economic practices based on the principles of equality and solidarity. This implicitly means that the true emancipatory potential – both on the islands and elsewhere – resides only in those forms of association and joint action that have as their ultimate goal the overcoming of the economic models and social relations that are typical of capitalism.

The said forms of social organizing and political activism on Eastern Adriatic islands occasionally come to the fore – for example, the recent massive protests of islanders against the problematic Law on Concessions have contributed to the creation of networks of inter-island cooperation and turned the islands into an important factor in promoting policies aimed at the preservation of commons.²⁴ Another important point in this context is the existence of various initiatives and associations focused on promoting alternative ways of development for the island communities. They play an important role in mediating between professional and popular as well as national and local discourses about islands and encourage the population to question the existing and develop future practices of using the islands and their resources. *Anatomy of Islands* (a programme for research and development of islands, where I am active myself) intends to open an *International Centre for Island Life and Culture*, which would create additional room for action and intensify solidary organizing. It largely depends on programmatic activities and strategies of insular movements and initiatives whether the Eastern Adriatic islands will be able to (re)constitute themselves as areas of collective action and emancipatory practices and thus overcome their automatic identification with the national and continental reactionary ethos and the dominant political discourse. However, the importance of such forms of association surpasses individual island localities (which is also valid

Prilagodila hrvatskom književnom standardu Dunja Aleraj Lončarić

¹ Goldfrey Baldacchino, „Editorial: Islands. Objects of Representation”, u: *Geografska Annaler*, 87B, 2005., 248.

² Friedrich von Borries, *Klimakapseln. Überlebensbedingungen in der Katastrophe*, Suhrkamp, Berlin, 2010., 22 (prijevod i kurziv A. J.).

³ Vidi: https://www.youtube.com/watch?v=_v9P8zmkV-o (pristupljeno 10. rujna 2017.).

⁴ Zahvalnost za mnogobrojne korisne uvide i saznanja unutar ovog tematskog područja dugujem Marini Blagaić Bergman.

⁵ O raznovrsnosti metaforičkih značenja otočnosti vidi npr.: Andrés Sánchez Robayna, „Breve mapa de islas comparadas”, u: *Revista de Occidente*, 342, 2009., 127–156.

⁶ Dvojnost otočne egzistencije (koja je ovdje prikazana kao polaritet između otoka kao *izoliranog svijeta* i otoka kao *dinamičnog čvorišta*) često je primijećena i tematizirana u okviru kulturnoantropoloških, literarnih i povijesnih studija o otocima. Vidi npr. već spomenuti tekst Goldfreyja Baldacchina „Editorial: Islands. Objects of Representation” ili u kontekstu jadranskih otoka: Florian Bieber, „Die Insel als Provinz. Isolation, Identität und die Beziehungen zum Zentrum in Dalmatien”, u: Ulrike Tischler-Hofer i Karl Kaser (ur.), *Provincial Turn. Verhältnis zwischen Staat und Provinz im südöstlichen Europa vom letzten Drittel des 17. bis ins 21. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2017., 231–248.

⁷ Za ovakvo poimanje otočnosti uz veliki broj analiziranih primjera vidi zbornik: Tim Simpson (ur.), *Tourist Utopias. Offshore Islands, Enclave Spaces, and Mobile Imaginaries*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2017.

⁸ O otocima (stvarnim i metaforičkim) kao „ispredvremenskim” mjestima vidi: Tim Simpson, „Mapping Tourist Utopias”, u Simpson (ur.), *Tourist Utopias*, 19–20.

⁹ Dok su u proteklim stoljećima razlozi za emigraciju stanovništva s otoka bili primarno ekonomske prirode (agrarna prenapučenost, posljedice vinske klauzule i oboljenja vinove loze, zastarjelost tehnologija proizvodnje, eksploatacija otočnih resursa od strane kolonijalnih sila i kontinentalne buržoazije, relativna

marginalizacija pretežno ruralnih otočnih prostora u vrijeme socijalističke industrijalizacije i urbanizacije itd.), mnogobrojne studije rađene na ovu temu pokazuju da osim ekonomskih uzroka u novije vrijeme sve važniju ulogu, posebno među mladim otočanima, igra negativan doživljaj izolacije, koji se manifestira kao nezadovoljstvo oskudnom ponudom zabavnih sadržaja, kao nemogućnost ostvarivanja bogatoga društvenog života i pronalaženja životnog partnera, kao ograničenost obrazovnih i poslovnih perspektiva itd. Među opsežnom literaturom koja se bavi ovom temom vidi npr.: Nenad Starc (ur.), *Otočani. Otočka demografska istraživanja*, Zagreb, Centar za razvoj otoka Ekonomskog instituta – Zagreb i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1991.; Dragutin Babić, Ivan Lajić i Sonja Podgorelec, *Otoci dviju generacija*, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 2004.; Sonja Podgorelec i Sanja Klempić Bogadi, *Gradovi potopili škoje. Promjene u malim otočnim zajednicama*, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 2013.

¹⁰ U ovom je kontekstu indikativan Nacionalni program razvitka otoka (usvojen već 1997.), nakon kojeg je uslijedila prva verzija Zakona o otocima iz 1999. Trenutačno je u pripremi novi Zakon o otocima, koji bi trebao biti usklađen s paneuropskom inicijativom *Pametni otoci* i s njom povezanom deklaracijom *Čista energija za otoke EU-a iz 2017.*, čije su potpisnice Europska komisija i četrnaest zemalja sudionica, među kojima i Hrvatska.

¹¹ Vidi predavanje Borisa Čarge: „Issa – grčki grad na Jadranu, povijesni okvir” u okviru I. simpozija *Anatomije otoka*, <https://meduza.carnet.hr/index.php/media/watch/6606> (pristupljeno 10. rujna 2017.).

¹² Vidi: Ivan Lajić, *Stanovništvo dalmatinskih otoka. Povijesne i suvremene značajke depopulacije*, Zagreb, Consilium – Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1992., 48–78.

¹³ Sličnu tezu iznosi i Florian Bieber u već spomenutom tekstu „Die Insel als Provinz”, 233–236.

¹⁴ O migracijama kao neodvojivom aspektu života na otocima vidi zbornik: Russell King i John Connell (ur.), *Small Worlds, Global Lives. Islands and Migration*, London, New York, Pinter, 1999.

¹⁵ Dobar su primjer ovog potonjeg vida „otičnog utopizma” ekološke hipijevske

Drittel des 17. bis ins 21. Jahrhundert, ed. Ulrike Tischler-Hofer and Karl Kaser (Frankfurt a.M.: Peter Lang, 2017), 231–248.

⁷ On this notion of insularity, with a variety of analyzed cases, see the volume *Tourist Utopias: Offshore Islands, Enclave Spaces, and Mobile Imaginaries*, ed. Tim Simpson (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2017).

⁸ On islands (both actual and metaphorical) as anticipatory places, see Tim Simpson, „Mapping Tourist Utopias,” in: *Tourist Utopias* (as in n. 6), 19–20.

⁹ Whereas in the previous centuries the primary reasons for emigration were of economic nature (such as agrarian overpopulation, consequences of the wine clause, grape diseases, outdated production technologies, exploitation of island resources by the colonial powers and continental bourgeoisie, or the relative marginalization of largely rural island areas in the era of socialist industrialization and urbanization), various studies have shown that in the recent times these economic reasons have been joined by the negative feeling of isolation, especially among the younger populations. It is manifested as dissatisfaction with the meager entertainment offer, an impossibility of having rich social life and finding a suitable life partner, limited educational and career perspectives, and so on. Extensive literature exists on the subject; see e.g. *Otočani. Otočka demografska istraživanja* [Islanders: Demographic research on islands], ed. Nenad Starc (Zagreb: Centar za razvoj otoka Ekonomskog instituta and Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1991); Dragutin Babić, Ivan Lajić, and Sonja Podgorelec, *Otoci dviju generacija* [Two-generation islands] (Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2004); Sonja Podgorelec and Sanja Klempić Bogadi, *Gradovi potopili škoje. Promjene u malim otočnim zajednicama* [The cities have drowned the islands: Transformation of small island communities] (Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2013).

¹⁰ An indicative step in this respect was the National Island Development Programme (accepted in 1997), followed by the first version of the Island Act (1999). Currently, a new Island Act is being prepared, which should be adjusted to the pan-European initiative *Smart Islands* and the related initiative *Clean Energy for the EU Islands* (2017), signed by the European Commission and fourteen participating countries, including Croatia.

for the aforementioned refugee camps) and similar models should be developed and perpetuated in other geographical contexts, since in the era of crisis capitalism and its typical processes of *enclosure and expulsion*²⁵ a growing number of us is becoming some sort of *islanders and refugees*.

Adapted to Croatian standard by Dunja Aleraj Lončarić

¹ Goldfrey Baldacchino, „Editorial: Islands. Objects of Representation,” *Geografska Annaler* 87B (2005), 248.

² Friedrich von Borries, *Klimakapseln. Überlebensbedingungen in der Katastrophe* (Berlin: Suhrkamp, 2010), 22 (italics by A.J.).

³ Cf. https://www.youtube.com/watch?v=_v9P8zmkV-o (last accessed on September 10, 2017).

⁴ I owe particular thanks to Marina Blagaić Bergman for the numerous precious insights and suggestions within this subject area.

⁵ On the variety of metaphorical meanings of insularity, see e.g. Andrés Sánchez Robayna, „Breve mapa de islas comparadas,” *Revista de Occidente* 342 (2009), 127–156.

⁶ The duality of island existence (here presented as a polarity between the island as an *isolated world* and the island as a *dynamic node*) has often been observed and discussed in cultural-anthropological, literary, and historical studies on islands. See the aforementioned text by Baldacchino (as in n. 1) or – in the context of Adriatic islands – Florian Bieber, „Die Insel als Provinz. Isolation, Identität und die Beziehungen zum Zentrum in Dalmatien,” in: *Provincial Turn. Verhältnis zwischen Staat und Provinz im südöstlichen Europa vom letzten*

komune osnovane sedamdesetih godina prošlog stoljeća na otocima arhipelaga Gulf uz zapadnu obalu Kanade – vidi: Sharon Weaver, „Back-to-the-Land Environmentalism and Small Island Ecology: Denman Island, BC, 1974–1979”, u: Colin M. Coates (ur.), *Canadian Countercultures and the Environment*, Calgary, University of Calgary Press, 2016., 29–54. Zanimljiv je suvremeni primjer nedavno pokrenuti projekt „hakerske baze” (*hackbase*) na otoku Lanzarote – <https://totalism.org> (pristupljeno 8. studenoga 2017.). Različite „intencionalne zajednice” prisutne su i na istočnojadranskim otocima, poput udruge *Zemlja za nas* na Braču.

¹⁶ Teza o egzemplarnosti figure migranta u suvremenom društvu potječe još od Hanne Arendt, dok je za njezinu dalju teorijsku razradu posebno važan rad Giorgija Agambena. Vidi: Hannah Arendt, „We Refugees”, u: *Menorah Journal* 31, 1943., 69–77 i Giorgio Agamben, „Al di là dei diritti dell'uomo”, u: *Mezzi senza fine. Note sulla politica*, Torino, Bollati Boringhieri, 1996., 20–29.

¹⁷ Vidi: Erik Swyngedouw, „Neither Global Nor Local: 'Glocalization' and the Politics of Scale”, u: Kevin R. Cox (ur.), *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local*, New York, London, The Guilford Press, 1997., 137–166.

¹⁸ O sudjelovanju lokalnih (otočnih) inicijativa u zbrinjavanju izbjeglica na Lesbosu, kao i o političkom značaju ovog vida organiziranja, vidi npr.: Nora Akawi, Nina V. Kolowratnik, Johannes Pointl i Eduardo Rega: „Bewegung als ziviler Ungehorsam – Migration und Solidarität auf Lesbos”, u: *Bauwelt*, 41, 2016., 59–63.

¹⁹ Vidi npr.: Lizzie Yarina, „Tuvalu and Kiribati: Pacific Rising: Narrative Politics of the 'Climate Refugee'”, u: *The Funambulist*, 09, 2017., 28–33.

²⁰ Među relevantnim su primjerima u ovom kontekstu idejni projekt belgijskog arhitekta Vincenta Callebauta *Lilypad – Floating Ecopolis for Climate Refugees*, izbjeglička „splav” iz znanstvenofantastičnog romana Neala Stephensona *Snow Crash* iz 1992., kao i obrada istog motiva u već spomenutom narativnom „kolažu” Friedricha von Borriesa *Klimakapseln. Überlebensbedingungen in der Katastrophe*. Zanimljiv je primjer izgrađenog „plutajućeg otoka” *Makoko Floating School* – prototip škole za stanovnike slama Makoko u laguni Lagos izrađen po projektu nigerijskog arhitekta Kunlé Adeyemi.

²¹ O praksama stvaranja zajedničkih dobara u kontekstu izbjegličkih logora vidi: Pelin Tan, „Camps as Trans-Local Commons”, *e-flux conversations*, <https://conversations.e-flux.com/t/refugee-heritage-conversations-pelin-tan-camps-as-trans-local-commons/6760> (pristupljeno 10. rujna 2017.).

²² Jedna je od najvažnijih inicijativa ove vrste program *Campus in Camps*. Vidi: <http://www.campusincamps.ps/> (pristupljeno 10. rujna 2017.).

²³ O ovoj problematici vidi npr.: Andrew Herscher, *Displacements. Architecture and Refugee*, Berlin, Sternberg Press, 2017.

²⁴ Usvajanje Zakona o koncesijama (na snazi od 22. srpnja 2017.) izazvalo je protivljenje mnogobrojnih opozicijskih snaga u Hrvatskoj zasnovano na uvjerenju da zakon ne štiti javno dobro i da pogoduje interesima krupnog kapitala.

²⁵ Vidi: Saskia Sassen, *Expulsions. Brutality and Complexity in the Global Economy*, Cambridge (MA), London, Harvard University Press, 2014.

¹¹ See Boris Čargo's paper on "Issa – Grčki grad na Jadranu, povijesni okvir" [Issa - a Greek Adriatic island, the historical context] held at the 1st symposium of *Anatomy of Islands*, <https://meduza.carnet.hr/index.php/media/watch/6606> (last accessed on September 10, 2017).

¹² Cf. Ivan Lajić, *Stanovništvo dalmatinskih otoka. Povijesne i suvremene značajke depopulacije* [Dalmatian island population: The historical and modern features of depopulation] (Zagreb: Consilium / Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1992), 48–78.

¹³ A similar hypothesis has been proposed by Florian Bieber (as in n. 5), 233–236.

¹⁴ On migrations as an inseparable part of island life, see the volume *Small Worlds, Global Lives: Islands and Migration*, ed. Russell King and John Connell (London/New York: Pinter, 1999).

¹⁵ A fine example of the latter type of "island utopianism" is the ecological hippie communes founded in the 1970s on the islands in the Gulf archipelago along the western Canadian coast. Cf. Sharon Weaver, "Back-to-the-Land Environmentalism and Small Island Ecology: Denman Island, BC, 1974–1979," in: *Canadian Countercultures and the Environment*, ed. Colin M. Coates (Calgary: University of Calgary Press, 2016), 29–54. An interesting modern example is the recently launched *hackbase* project on the Lanzarote Island. Cf. <https://totalism.org> (last accessed on November 8, 2017). Various "intentional communities" also exist on Eastern Adriatic islands, such as *Zemlja za nas*, an association on the island of Brač.

¹⁶ The hypothesis on the exemplary figure of the migrant in the modern society was first proposed by Hannah Arendt and further developed especially by Giorgio Agamben. Cf. Hannah Arendt, "We Refugees," *Menorah Journal* 31 (1943): 69–77; Giorgio Agamben, "Al di là dei diritti dell'uomo," in: *Mezzi senza fine. Note sulla politica* (Turin: Bollati Boringhieri, 1996), 20–29.

¹⁷ Cf. Erik Swyngedouw, "Neither Global Nor Local: 'Glocalization' and the Politics of Scale," in: *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local*, ed. Kevin R. Cox (New York/London: The Guilford Press, 1997), 137–166.

¹⁸ On the role of local (island) initiatives in accommodating refugees on Lesbos, as well as on the political significance of this type of organization, see e.g. Nora

Akawi, Nina V. Kolowratnik, Johannes Pointl, and Eduardo Rega, "Bewegung als ziviler Ungehorsam – Migration und Solidarität auf Lesbos," *Bauwelt* 41 (2016), 59–63.

¹⁹ See e.g. Lizzie Yarina, "Tuvalu and Kiribati: Pacific Rising: Narrative Politics of the 'Climate Refugee'," *The Funambulist* 9 (2017): 28–33.

²⁰ The relevant examples in this context include the project *Lilypad – Floating Ecopolis for Climate Refugees* by the Belgian architect Vincent Callebaut, the refugee "raft" from the SF novel *Snow Crash* by Neal Stephenson (1992) and the use of the same motif in the aforementioned narrative "collage" *Klimakapseln. Überlebensbedingungen in der Katastrophe* by Friedrich von Borries. An interesting example of an effected "floating island" is the *Makoko Floating School* – a prototype of school for the residents of the Makoko slum in the Lagos Lagoon, designed by the Nigerian architect Kunlé Adeyemi.

²¹ On the practices of commoning in refugee camps, see Pelin Tan, "Camps as Trans-Local Commons", *e-flux conversations*, <https://conversations.e-flux.com/t/refugee-heritage-conversations-pelin-tan-camps-as-trans-local-commons/6760> (last accessed on September 10, 2017).

²² One of the most important initiatives of this type if the programme *Campus in Camps*. Cf. <http://www.campusincamps.ps/> (last accessed on September 10, 2017).

²³ On this issue, see e.g. Andrew Herscher, *Displacements: Architecture and Refugee* (Berlin: Sternberg Press, 2017).

²⁴ The Law on Concessions (implemented since July 22, 2017) has been opposed by various groups in Croatia, who argue that it does not protect the commons, but mainly serves the interests of corporate capital.

²⁵ Cf. Saskia Sassen, *Expulsions: Brutality and Complexity in the Global Economy* (Cambridge (MA)/London: Harvard University Press, 2014).